

NYIKOLAJ SZTYEPANOVICS DERZSALUK

Magyarok a szovjet partizánmozgalomban (Adatok)

1941. jún. 27-én a horthysta Magyarország önként belépett a Szovjetunió elleni háborúba, a magyar csapatok elindultak a szovjet–német frontra.

M. I. Naumov, a Drogobicsi terület Szkole városa határőr egységének vezetője ezt jegyzi fel a magyar hadseregről: „A magyarok . . . támadásba mentek át, de nagyon bizonytalanul, félve a Vörös Hadseregtől. A Kárpátok völgyeiben történő összecsapások és a súlyos veszteségek után, melyeket egységeik elszenvedtek, egy helyben topogtak. Csak amikor a németek Lvov alá értek és bekerítés fenyegetett bennünket, akkor kaptak csapataink visszavonulási parancsot.”¹

A magyar csapatoknál az első naptól kezdve, hogy szovjet területre léptek, már találkozunk magyar katonáknak szovjet oldalra történt átállásával. Így pl. már 1941. jún. 29-én önként megadta magát a 10. honvéd határőrszázalaj 1. századának közkapitánya, Abelovszki István a Vörös Hadsereggel való első találkozáskor Tornya faluban (a Kárpátokban).² Hamarosan Moszkvába küldték, később elvégezte a Moszkva melletti Krasznogorszkban az antifasiszta iskolát, majd aktívan részt vett a magyar hadifoglyok közötti propagandamunkában. A Moszkvában működő Bizottság javaslatára 1944-ben a kijevi partizániskola (Különleges Rendeltetésű Iskola – SON) hallgatója lett Szvjatosinóban (Kijev), s ezt az iskolát 1944. okt. 12-én fejezte be. Itt az egyik magyar alosztályt vezette. Azután a magyar antifasiszták Sztanyiszlavszkij Csoportjával együtt harcolt.

A magyar katonák átállását a Vörös Hadsereg oldalára, vagy a partizánok közé azonban sok tényező akadályozta. Különösen a háború kezdeti időszakában. Így a Horthy-rendszer több mint 20 évi szovjetellenes propagandája, az orosz nyelv nem-ismerete is. Nem kis mértékben közrejátszott az is, hogy a horthysta tábornokok igyekeztek elszigetelni a hadsereget a Szovjetunió megszállt területein kibontakozó nagyméretű partizánmozgalom és a szovjet lakosság hatásától. Ezt a célt szolgálta 1942 februárjában a megszálló alakulatoknál kiadott hadparancs, mely szerint a magyar katonáknak tilos érintkezésbe lépni a helybeli lakossággal, s e parancs megszegéséért agyonlövés jár.³

Az első összeütközések a partizánokkal, különösen 1942 elején, megmutatták, hogy a magyar katonák nem szívesen bocsátkoznak ilyen harcba.

Ezt tanúsítja a 44. magyar ezred parancsnokának, Pulisz alezredesnek 1942. április 26-i hadijelentése, egy partizánokkal lefolyt összecsapás után. „16 katona puska nélkül maradt. Volt ágyúnk és nagy mennyiségű lövedékünk. Az ágyú nem működött, amikor pedig kezdtünk hátrálni, a lövedékek eltűntek. A katonák a kihallgatáson nem vallották be, hová tették a lövedékeket.”⁴

¹ Az Ukrán Kommunista Párt KB mellett működő Párttörténeti Intézet Párt-archívuma (a továbbiakban: UKP KB PTI P-a) f. 166, op. 3, d. 70, l. 112.

² UKP KB PTI P-a. Az USzSzR Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége mellett a Volt Partizánok ügyeivel foglalkozó Bizottság archívuma, a továbbiakban: VPBa. (1970-ben adták át az UKP KB PTI P-a-nak) f. 1, op. 14, d. 908, l. 385. .

³ UKP KB PTI P-a. VPB a f. 1, op. 14, d. 22, l. 317. *Horváth Miklós*: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Bp. 1959. 324.

⁴ UKP KB PTI P-a. f. 62, op. 5, d. 80, l. 83.

Hasonló jelentést tett egy másik magyar tiszt. Nagy János, a 35. gyalogsági ezredből ugyanerről az 1942. április 26-i összecsapásról: „A katonák megtagadják a harcot a partizánokkal. Nincs mit tenni. A lovakat nincs mivel etetni. A partizánok erősen lövöldöznek.”⁵

A 2. hadseregtörzs parancsnokának jelentése arról szól, hogy a 108. és 118. magyar gyalogsági hadosztályok, amelyek a partizánok elleni harc feladatával tartózkodtak 1942 áprilisában a szumszki és csernyigovi területen, „felváltásukat és hazairányításukat követelik”. „A 36. ezred morális állapota (108. hadosztály – szerző) (csernyigovi terület) alacsony. A partizánok ellen harcolni nem akartak. Elítélik Hitlert, hogy belevitte őket ebbe az értelmetlen háborúba.”⁶

Erre a helyzetre való tekintettel a német parancsnokság megerősítette a magyar hadseregben működő – a magyar katonák között – kémeinek felügyeletét, továbbá parancsba adta – mint azt a 47. ezred egyik zászlóaljának parancsnoka. Körmendi ezredes 1942 májusi parancsában mondja –: „hogy le kell tartóztatni mindenkit, aki ilyen (ti. háborúellenes – szerző) beszélgetéseket folytat, és a) a bujtogatókat ki kell végezni, b) ki kell végezni a meghátrálókat, c) el kell fogni és ki kell végezni a dezertőröket”.⁷

Az intézkedések ellenére továbbra is előfordult a magyar egységekben, hogy megtagadták a partizánok elleni fellépést. Ilyenkor a németek fegyveres erővel kényszerítették őket a parancs teljesítésére.

A partizánmozgalom Brjanszki törzskarának vezetője, Matvejev elvtárs például az USPD-be (a Partizánmozgalom Központi Vezérkara, amelyet 1942. május 30-án hoztak létre a partizánegységek hadműveleteinek vezetésére és koordinálására) küldött 1942. augusztus 1-i jelentésében ezt írja: „A megszállók és a policajok részegen bocsátkoznak a partizánok elleni harcba. Mivel a partizánoknál erős ellenállásra találnak, pszichikai rohamokat hajtanak végre, miközben az első vonalban a policajok, a második vonalban a magyarok, a harmadik vonalban a németek jönnek . . . Ha az első vonal teljesen megsemmisül, a magyarok nem állják a partizánok előretörését, hanem lefekszenek, a németek pedig tüzet nyitnak rájuk, fegyverrel kényszerítve őket az előrenyomulásra.”⁸

A brjanszki erdőkhöz nagy méretűvé vált a partizánmozgalom. A partizáncsoportok és -osztágok a háború kezdeti időszakától harcban állottak a német és magyar megszálló erőkkel. Már ezekben a harcokban sok magyar honvéd került át a partizánok oldalára. A partizánokhoz átállt katonák eleinte kétirányú feladatot láttak el. 1. A horthysta csapatok között propagandamunkát végeztek, segítséget adtak Földes Pálnak az ellenségre vonatkozó adatok összegyűjtéséhez; 2. a partizánok soraiban fegyveresen is harcoltak a fasiszták ellen.

Ennek bizonyítására elegendő, ha megvizsgáljuk a Kovpak-osztág állományába tartozó magyarok tevékenységét.

Sz. A. Kovpak csapata 1942 május-júliusában 70 napos hadműveletet vezetett az Orlovi terület déli kerületeibe és a Szumszki terület északi területeibe. E hadművelet során nagyszámú dokumentumokat szerzett meg, amelyek a magyar egységek szétzúllásáról, a partizánok elleni harctól való félelmükről tanúskodnak. Pl. egy magyar század parancsnoka így ír a zászlóaljparancsnoknak szóló jelentésében a Lukasenka tanyán 1942. április 17-én lefolyt csata eredményéről: „A partizánok ellen harcolni nem lehet. Jobban vannak felfegyverezve nálunk, jól ismerik a környéket, hozzászórtak a hóhoz, a vizekhez, ezért vissza kell húzódnunk. Ugyanakkor a partizánoknak remek ágyúik vannak.”⁹

1942 májusában Kovpak elfogta a 3. zászlóalj 33. gyalogsági ezred parancsnokának, Bánhegyinek a rádiógramját: „Jelentem, hogy a zászlóalj, amelyik Komáromból indult el, miután megtett 550 km-t, eltűnt, mintha a föld nyelte volna el . . . ide a magyar egységek nem fognak megérkezni. Miután megálltak egy állomáson, reggelre csak az üres vagonok maradtak ott. A katonák teljes felszerelésükkel együtt megszöktek. Váltásunk tehát nem érkezett meg. Kérem a német parancsnokságot, hogy a magyar hadsereg által elkövetett mulasztás miatt küldjenek német egységeket a leváltásunkra. Leromlott katonáimmal nem tudom tovább feltartóztatni a partizán erők előrenyomulását,

⁵ Uo. f. 105, op. 1., d. 1, l. 142–143.

⁶ Uo. f. 62, op. 5, d. 80, l. 90, 91.

⁷ Uo. f. 62, op. 5, d. 80, l. 88.

⁸ Partyizani Brjanscsini. Tula. 1970. (Dokumentumkötet a Nagy Honvédő Háború Brjanszki partizánvidékének anyagaiból.) 201–202.

⁹ Uo. f. 166, op. 3, d. 48, l. 210.

mivel súlyos veszteségek értek bennünket, s a megmaradt katonák pedig félnék a felfegyverzett partizánoktól. Félek, hogy katonáink fegyvere ellenünk fordulhat, ha nem küldjük őket haza.” Alírás: Bánhegyi őrnagy.¹⁰

A kovpakisták elfoglalták a szumszki területen a Szeredino Budszi kerületben Sztaraja Hutát, azután a Szaburov egység harcosaival együttműködve harcokat kezdtek Szuzenka városáért, a 135. német ezred és a 105. magyar hadosztály 1. zászlóalja ellen. Ennek következtében – mint jelentették – „mintegy 200 magyar katona kényszerült megadni magát. Nagyobb részük letette a fegyvert, ezeket elengedték, a többiek a partizáncsoportoknál maradtak. Az egyik katona tagja volt a KMP-nak, és átadta iratait a partizánoknak.”¹¹

Ezen harcok idején a Szuzemkai kerületben az egyik magyar zászlóalj meztagadja a partizánok elleni harcot a sebesültek és a fogságbaesettek nagy száma miatt. A német parancsnokság repülőgépeket vetett be a zászlóalj ellen, bombázta őket és légitűzet nyitott rájuk. Sokan megsebesültek. „Csapataink a sebesült magyarok egy részét összeszedték és most nálunk vannak gyógykezelés alatt . . . A magyarok közül egyesek (10 fő) átálltak a mi oldalunkra és most a Vorosilov nevű osztagban vannak, s a partizánokkal együtt harcolnak a policájok és a magyarok ellen. Nem harcolnak rosszul.”¹²

A kovpakisták május 15-én elfoglalták a Saliginszki kerületben a Vargol nevű falut, valamint Sztaraja és Novaja Sarnyivkát. E hadműveletek során fogságba esett több mint 100 magyar katona.¹³ A csapat törzskarának ülése után, május 16-án úgy döntöttek, hogy a maradási szándékát kijelentő 100 közül csak 30-at tartanak meg a csapatban. Május 26-án a Putyivlért vívott ütközet idején még újabb néhány ember állt át a partizánokhoz.¹⁴

Visszatérve a 70 napos hadműveletről a kovpakisták újra felszabadították 1942. júl. 29-én Sztaraja Hutát, szétverve eközben a 47. ezred 3. magyar zászlóalját. Az Ukrán Kommunista Párt KB Párttörténeti Intézetének levéltárában egyes adatok szerint a partizánok ebben az összecsapásban 60 magyar katonát ejtettek fogságba: öten közülük maguk keresték fel a partizánokat géppuskájukkal, teljes felszerelésükkel együtt.¹⁵ Más adatok szerint ebben a csatában 25 magyar esett fogságba, s igen nagy veszteségeik voltak.¹⁶

Sz. A. Kovpak partizáncsapatja törzskarának vezetője, G. Ja. Bazima ezt írta a magyar katonák júl. 29-i Sztaraja Hutában történt átállásáról: „Gondos felülvizsgálat után egy részüket – az idősebbeket – a hadtápbá osztottuk be fogatosoknak, a fiatalok pedig fegyveresen harcoltak közös ellenségünk, a fasiszták ellen.”¹⁷

Az Sz. A. Kovpak vezette partizánegység dokumentumaiból kiderül, hogy valamennyi magyar katona (aki júl. 29-én Sztaraja Hutában megadta magát), kijelentette: a partizánokkal együtt szeretne harcolni a „közös ellenség”, a német hódítók ellen.

Ezek a katonák aktívan részt vettek 1943 április-májusában Kovpak portyázásában a kijevei kerületben. P. Voronyko ukrán költő, aki részt vett ebben a portyázásban, azt írta: „Jól harcoltak (ti. ezek a magyar katonák – szerző), s mivel az egyéves együttlét alatt már kölcsönösen összeszoktak a partizánokkal, a kovpakisták már el is felejtették, honnan és hogyan kerültek be a csapatba”.¹⁸ 1942 augusztusában Kovpak feljegyezte: „Van most 25 fogoly magyarunk és ruszinunk, akik kategorikusan

¹⁰ Uo. f. 62, op. 1., d. 9, 1. 36–37; *Brecsak I. M., Klovov V. I., Ruszak A. V.*: Pid praporom internacionalizmu (Zarubizsni antifaiszti v partizanszkij borotbi na Ukraini 1941–1944.) Kijev, 1970. 106.; *Reprincev F. Sz.*: Vengerszkije antifaiszti v partyizanszkij borbe szovetszkogo naroda (1941–1945.) Kijev. 1966. Kandidátusi disszertáció, AN USzSZR, 79.

¹¹ UKP KB PTI P-a. f. 166, op. 3, d. 70, 1. 30.

¹² Partyizani Brjanscsini. Szbornyik dokumentov i matyerialov. Brjanszk, 1962. 2. köt. 149.

¹³ UKP KB PTI P-a. f. 166, op. 3, d. 49, 1. 17.

¹⁴ *Reprincev F. Sz.*: Bojova szpivdruznicny radjanszkijh ta ugorszkijh partyizanov (1942–1945); *Ukrainszkij isztoricsnij zszurnal*, 1975. 2. szám, 72.

¹⁵ UKP KB PTI P-a. f. 166, op. 3, d. 49, k. 25.

¹⁶ Uo. f. 166, op. 3, d. 48, 1. 8.

¹⁷ *Bazima G. Ja.*: Szlidami velikogo rejdu. Kijev, 1959. 157.

¹⁸ *Voronyko P.*: Partyizanszkij general Rudnyev. Kijev. 1946. 61.

megtagadták, hogy visszatérjenek egységükhöz: inkább itt meghalunk – jelentették ki.¹⁹ Egyikükről, Turóczy Gáborról így mondott véleményt a legendás partizán Sz. A. Kovpak: „Gábor a partizánegységben gyakran vett részt felderítésben. Minden megbízást időben teljesített, és lelkiismeretesen. Az ő nevéhez fűződik jó néhány csapatszállító és fegyverszállító szerelvény felrobbantása. Az ukrainai portya idején (1942 okt.-nov. – szerző) a magyarok szinte minden összecsapásban részt vettek.” Különösen kitűntek a magyar utászok. Az ellenség erős tüze alatt is időben hajtották végre az átkeléseket. Turóczy lett ennek a részlegnek a parancsnoka. Amikor az egység a Dnyeperhez közeledett, részlegével felderítésre ment. Harci feladatának teljesítése közben fogták el a németek. Két hétig igyekeztek belőle értesüléseket kiszedni a partizánokról. Mivel egy szót sem tudtak belőle kiszedni, 1942. nov. 28-án a horthysta hadbíróóság halálra ítélte. Elvesztése mélyen érintette a partizánegységet.²⁰

Már 1942 nyarán felmerült a partizán vezetőkben az a gondolat, hogy meg kellene alakítani a nemzetközi partizánosztagot. Erről írt Jemljutin, a brjanszki partizánérők akkori főparancsnoka: „1942 szeptemberében Moszkvában voltam, s a Kominternnél Dimitrovvval tanácskoztam. Ő támogatta a mi terveinket, hogy megalakítsuk a nemzetközi partizánosztagot. Ezzel az elképzeléssel azok a magyar elvtársak is egyetértettek, akikkel ott beszélgettem.”^{20a}

A megvalósítást meggyorsították 1942 őszének eseményei. 1942 október végén a Kovpak és Szaburov egységek egy nagyszabású támadással megsemmisítették az ellenség közlekedési és szállítási vonalait Szuzemka, Nyegino és Silinka körzetében.

1942. okt. 22-re virradó éjjel a Dzorzsinszkij nevét viselő és a Bugyonnij és Rudnyev nevét viselő partizánosztagok rajtaütést hajtottak végre a Silinka nevű falu magyarokból álló helyőrségén. 43 embert ejtettek fogságba. 41 közkatonát és 2 tisztet. Köztük volt Névai László, Major István, Kende Béla, Kádár Vilmos és mások. Fogságba esett Gellér István, Kőrösi Andor és Fogarasi Ferenc orvos is, akik azután a Dzerzsinszkij és „Szovjethatalomért” partizán csapatok orvosai lettek. – A foglyok nagyon izgultak, hogy kivégzik őket. Még enni sem ettek. Két nap múlva átálltak. Közülük tízen a Dzerzsinszkij csapatban maradtak.²¹ 1942 nov. elején 20 embert átvett a Kovpak egység, és kettesével-hármasával szétszórta őket az egység különböző osztagaiba.²² A többiek más csapatokba kerültek. Dr. Kósa Rezső és dr. Komáromi Ferenc még aznap éjjel Moszkvába repült.

1942 végén a brjanszki területen létrehozták a nemzetközi osztagot. Ennek magvát azok képezték – kb. 20 ember –, akik korábban a Cskálov-osztagnál voltak. Az osztag parancsnoka dr. Fáy István, komisszára pedig Névai László lett.

A Dzerzsinszkij nevét viselő csapat komisszára V. A. Andrejev szerint a magyarok közül sokan azonnal propagandatevékenységbe kezdtek: Pl. Névai László és Földesi Pál röplapokat, felhívásokat írtak magyar nyelven honfitársaiknak. Még egy brosúrát is kiadtak magyar nyelven. Cikkeik jelentek meg a „Partizanskaja Pravda”-ban, a Szaburov egység sajtóorgánumban. A Vörös Hadsereggel történt egyesülés után Névai László a Szovjet Hadsereg soraiban küzdött a Brjanszki erdőktől Bécsig, Prágáig, s mint a Vörös Hadsereg századosa részt vett Magyarország felszabadításában. A háború után Budapesten aktívan részt vett a népi demokratikus rend győzelméért folytatott harcban. Ma a jogi tudományok doktora; egyetemi tanár.

A nemzetközi osztag eredményes munkáját bizonyítja, hogy létszáma 1943 őszén meghaladta a 90 főt. 1943 első felében a brjanszki partizánok véres harcokat vívtak a mintegy 50 000 főnyi fasiszta erőkkkel szemben. A Vörös Hadsereggel történő egyesülés után, 1943 szeptemberében a magyar partizánokat Orel városába irányították. E városban a felszabadulás tiszteletére ünnepi gyűlést tartottak. Ezen a találkozóan a magyar partizánok képviselőjében dr. Fáy István és Névai László vett részt.

A háború azonban még nem ért véget. A Kovpak egység tovább küzdött Nyugat-Ukrajnában. Az 1943 nyarán tartott ún. „Kárpáti portya” alkalmából 8 magyar partizánt küldtek haza. 1944 elején a partizánok megvalósították utolsó portyájukat. 1944. április 20-án itt halt hősi halált Tóth József

¹⁹ UKP KB PTI P-a. f. 62, op. 5, d. 80, l. 84.

²⁰ *Iyemlyutin, B. R.*: 600 dnei i necsej v téla vraga. Moszkva. 1972. 227–228.

Kovpak Sz. A.: Vid Putivlya do Karpat. Kijev. 1973 164; Fegyverrel a fasiszmus ellen. Bp. Zrínyi Kiadó. Bp. 1968. 55.

^{20a} *Iyemlyutin B. R.*: i. m. 126–127.

²¹ *Andrejev V. A.*: Narodnaja vojna. Moszkva. 1956. 339.

²² UKP KB PTI P-a. f. 62, op. 5, d. 80, l. 84.

őrnagy. Tóth József a háború alatt igazi internacionalista hazafiként küzdött a szovjet és a magyar nép szabadságáért.

A háború egész időszakát tekintve a Kovpak egység soraiban több mint száz magyar antifasiszta harcolt. Az osztag története 1944 áprilisában végződik, amikor is a kovpakisták egyesültek a Vörös Hadsereggel.

Szaburov parancsnoksága alatt

A Brjanszki erdőben tevékenykedett a második legnagyobb partizáncsapat, O. N. Szaburov vezetésével. Már 1942 telén és tavaszán a partizánok védelme alatt állt a Trubcsevi, Szuzemkai, Braszovki, Navlinszki és Vigonyicki kerületek szinte minden községe az Orlovi területen, és a Szuzemkai terület Szeregyino-Budszki és Hilcsanzszi kerületei.

1942 elején a brjanszki erdőben a Kőnyök (Lokotszki) hadművelet végrehajtása közben állt át A. N. Szaburov egységébe Major István, a 102. gyalogsági hadosztály 42. magyar ezredének egyik századparancsnoka. Nem tudván, hol tartózkodnak a partizánok, lányok segítségével jutott az erdőbe. Számolva azzal az eshetőséggel is, hogy német vagy magyar járőrrel találkozik, szeszt (alkoholt) ivott. Major István a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, illegális kommunista szervezetet irányított az ezredben. A tevékeny szabotázsakciók miatt, amelyeket csoportjával végrehajtott, gyanúba került. Börtönbe csukták, a Vinnyicki terület Bergicsev nevű városában, ahol helyőrségük állomásozott. Egységét hamarosan átirányították a Brjanszki erdőbe, s őt kiengedték a börtönből. Amint a Brjanszki vidékre értek, átállt Szaburovékhoz.²⁴ A partizánok megbízásából ismét visszatért ezredébe felderítésre. A partizánok előzetes értesítést kaptak tőle egy ellenük 1942. máj. 15-re tervezett támadásról, és a Szaburov egységbe átdobott kémekről. Aktivitása felkeltette ismét a német besúgók gyanakvását, és figyelni kezdték minden lépését. A másodszori gyanúfafogás és letartóztatás egyenlő lett volna a halállal. Ezért Major István 1942. máj. 20-án véglegesen átment a partizánokhoz.²⁵

A partizán osztagban Major István hamar megtalálta a partizánokkal a közös nyelvet. Az ő kezdeményezésével vezették Szaburov partizánjai Jampol városának (Szumszki terület) elfoglalására irányuló hadműveletüket, hogy ott megsemmisítsék a mérgező lövedékeket. A németek ugyanis szovjet hadiszákmány lövedékeket Németországba küldtek, s ott megöltötték őket mérgező gázokkal, és utána visszashállították. Magyar egységeknek kellett átadniuk a partizánvidékek elleni bevetésre. A németek kettős célt követtek ezzel: megsemmisíteni a partizánokat, másrészt elhárítani magukról a gázok alkalmazása miatti felelősséget, hiszen a lövedékek szovjet gyártmányúak voltak, s ráadásul magyar katonáknak kellett volna kilőni őket. Szerencsére Major István a magyar katonákkal folytatott beszélgetésekből mindezt megtudta. 1942. jún. 28-án a partizánosztagok időben elfoglalták Jampol állomást és megsemmisítették ezeket a lövedékeket.²⁶

Szaburov partizánosztaga Kovpak osztagával együtt 1942. október 26-án közös portyát hajtott végre Belorusszia déli részén. Ugyanez év november 28-án a Milasevici területben (Belorusszia) és a Zsitomiri terület északi részén hajtottak végre akciókat. Az osztag fokozatosan átnyomult a Roverszki terület kerületeibe. 1943 júniusában az osztag nehéz helyzetbe került. Poleszja mocsaras területén az egyik Szaburov csoportot bekerítették, s a bekerítésben volt Major József is: „A fegyvert ekkor Major vette át, és kiadta a parancsot, hogy a mocsáron keresztül vágott ösvényen mentsék a sebesülteket, addig ő tartja a németeket. Majornak már mindkét lábát átlőtték, a sebesültszállítók őt is el akarták vinni, de ő kijelentette, hogy addig, amíg az utolsó sebesültet is ki nem mentették a gyűrűből, a géppuskát ő nem hagyja el. Ezután még körülbelül egy óra hosszán át tartotta tűz alatt a németeket. Ezalatt a szovjet sebesülteket sikerült elszállítani, de mire a partizánegység megérkezett, Major már a lövedékek sokaságától átluggatott testtel borult fegyverére és előtte 46 fasiszta hullája hevert.”²⁷ – Így írt a

²⁴ Szaburov O. M.: U tjazski roki. Kijev. 1973. 68; Szaburov O. M.: Vidvojovana veszna. Kijev. 1972. 216–217.

²⁵ Uo. 69.

²⁶ Szaburov O. M.: U tjazski roki. Kijev. 1973. 70.

²⁷ Fegyverrel a fasizmus ellen. 53.

„Partizán” c. újság (az Ukrajna jobb partja és Belorusszia északi része partizánegységeinek sajtóorgánuma) 1943. évi 2. számában a magyar antifasiszta hősi tetteről. „Harcostársainak visszaemlékezése szerint Major József azt mondta, hogy a boldog életért, a hitleri rabtartók és kapitalisták nélküli Magyarorszáért harcol, s esküszöm, hogy addig pusztítom a fasiszta gazembereket, amíg a kezemmel a géppisztolyt irányítani tudom, amíg a szemem lát.”²⁸

Major nemcsak rettenthetetlen felderítő és harcos volt, hanem lelkes agitátor is. A „Partizanszkaja Pravda” által 1943. május 27-én kiadott röplapon Major J. azt írta: „Magyarország fiai, magyar katonák és tisztek! A ti helyetek mellettünk van, azok mellett, akik Hitler ellen harcolnak. Álljatok át hozzánk!” – ezekkel a szavakkal fejezi be honfitársaihoz intézett felhívását.²⁹

Hősi halála előtt Borisz Gud osztagában harcolt Major József. Hősi helytállásáért megkapta a „Honvédő Háború Partizánja” kitüntetés első fokozatát. Ezt a kitüntetést átadták Major testvéreinek, Emmának és Sándornak a háború után.

„A legutóbbi ütközetben századunk majdnem teljesen megsemmisült. Az oroszok ellentámadása olyan erős volt, hogy az egész századból nem maradt több, 6–7 embernél. Az ezredben csak az elesettek száma meghaladta az 500 főt. Megadták magukat: Károlyi Nándor, Vas Béla, Tóth András, Gergely György, Herengor Lajos, Mezsig József és mások.”³⁰ A röpcédula hátoldalára magyar és orosz nyelvű menetlevél (igazolvány) volt nyomtatva arra az esetre, ha megadják magukat a Vörös Hadseregnek vagy a partizánoknak.

A novemberi röplapon pedig „Benneteket meghalni hajtottak ide” címmel a magyar és német katonák egyenlőtlen helyzetére mutatnak rá. Majd így folytatódik a röpcédula: „Tudjuk, hogy nem akartok meghalni a németekért, hanem önmagatokért, családotokért, hazátokért szeretnétek élni. Egyhangúan ezt állítja a mi oldalunkra átvált minden magyar katona.” A röpcédula azzal fejeződik be, hogy a szovjet és a magyar nép között nincsen ok a háborúra. A partizánok megmutatják, hogy a fasiszmus közös ellenségünk és felhívják a magyarokat, küzdjenek velük együtt ellene.³¹

A röplapokon Szaburov partizánjai szemléletesen ábrázolták Magyarországon nehéz helyzetét 1943 tavaszán. Az egyik „Minden magyar katonának és tisztnek” címzett röplapon így írnak a partizánegységben tartózkodó magyarok segítségével: „... Családodtól a hitleristák elvették a kenyeret, a húst; a feleséged, a gyerekeid, apád és anyád éheznek. A fasiszta hóhérok nehéz éhhalálra ítélték őket... Fordítsátok fegyvereiteket a fasiszták ellen. Ne vegyetek részt az ukránok; beloruszok, és oroszok és a Szovjetunió más népei elleni háborúban... Értsétek meg, hogy egyetlen közös ellenségünk van – Hitler és rabló hadserege. Tehát a fasisztákat kell megsemmisíteni... ”

Üssétek a fasisztákat minden erőttel. Harcoljatok velünk együtt a szabadságért; a magyar nép és a Szovjetunió népeinek függetlenségéért.”³²

Egy másik röplapon ezt olvashatjuk: „Ha élni akartok s szeretnétek visszatérni a szülőföldre, álljatok át hozzánk! Ne szolgáljátok a fasiszta rablókat! Várunk benneteket!”³³

A 2. magyar hadsereg Voronyezs alatti veresége után e hadsereg maradványait a Zsitomiri területre irányították. Az Ovrucs-Korosztveny-Zsitomir vonalra, 1943. április 16-ra – az adatok szerint – kb. 30 ezer magyar katonát, tisztet vontak itt össze.³⁴

Ukrajna partizánegységei elé az USPD a fasiszta megszállók elleni harc egyik alapvető feladatá-ként a magyar csapatok felbomlasztását tűzte ki. Szaburov egységét 1943 március végén négy önálló osztagra bontották szét, s ezek az osztagok arra kaptak megbízást, hogy a német csapatok elleni harci tevékenység mellett folytassanak a magyar katonák között agitációs tevékenységet.³⁵

A „Partizanszkaja Pravda” c. újság (ez Szaburov 4 osztagból álló partizánecsapatának újsága volt), 1943. márc. 17-én arról ír, hogy „Magyarországon a kenyérfejadagot napi 125 grammra korlátoz-

²⁸ *Sevcenko F. P.*: idézett cikk Novaja i novejszaja isztorija, 1961, 2. sz. 94.

²⁹ UKP KB PTI P-a. f. 56. op. 1, d. 1002, l. 1.

³⁰ UKP KB PTI P-a. f. 56, op. 1, d. 492, l. 1.

³¹ Uo. d. 491, l. 1.

³² Uo. f. 65, op. 1, d. 86. l. 43.

³³ Uo. f. 65, op. 1, d. 86, l. 150.

³⁴ UKP KB PTI P-a. f. 62, op. 5, d. 55, l. 118.

³⁵ Radjanszka Rovenscsina. Lvov. 1962. 139–140.

ták, a lakosság állatait elhajtják. Voronyezs alatt a 13 magyar hadosztályból 10 megsemmisült. És Hitler újabb ágyútöltekeket követel. Térjetez vissza hazátokba, szervezkezdjetez partizánosztagokba! Gyűjtsátok meg az össznépi háború lángját a hitlerizmus ellen!”³⁶ Egy másik röplapon, ugyanebben az időben, a partizánok egyenesen felszólítják a magyar katonákat: „Ne harcoljatok tovább a németekért! Menjetez haza! Mentsétez meg Magyarországot a kirablástól!”³⁷

1943 májusában a „Hazáért” elnevezésű osztag kiadott egy röplapot, amelyen kifejtették a partizánok céljait, feladatát a német megszállók elleni harcban, s hogy „Hitler bennetez (ti. a magyar katonákat – szerző) testvérháborúba küldött a békés szovjet lakosság ellen. Magyar katonák! Mi nem akarjuk a ti büntelen véretezket ontani. Emlékezzetez 1943 márciusára és az áprilisi napokra, amikor a Vörös Hadsereg által szétvert egységeitez a frontról elkínzott, éhes rajokban, csoportokban tértez vissza. Vártunk bennetezket, elvettük a fegyveretezket, de egy magyar katonát se öltünk meg, vagy vetközöttünk le.”³⁸

Ugyanebben a hónapban a 21. magyar gyalogsági hadosztály 40. gyalogsági ezrede 3. zászlóaljának 9 katonáját azzal vádolták, hogy „kapcsolatban álltak a lakossággal és a partizánokkal Visnyenka és Gyebine falvakból a Rovenszki terület Osztrozsi kerületéből”.³⁹ Valójában e katonák felléptez a partizánok elleni harc parancsának teljesítése ellen, s miután közölték ezt az elhatározásukat e falvak lakosságával, azok haladéktalanul továbbították ezt a partizánoknak. E katonák neve: Bródi Mihály, Kovács Mihály, Bulinó László, Grigor Demeter, Daubó (Dobó) Mihály, Birák Elek, Losák Mihály, Bulai (Budai) György, Morfinéd (?) Ferenc.⁴⁰

O. N. Szaburov egységének és a területi pártbizottság titkáranak, V. A. Begmának a Rovenszki területre való érkezésével 1943 januárjában a partizánháború újult erővel lángolt fel. Az agitációs munka erősítése céljából V. A. Begma és más partizánosztagok parancsnokai is kériz az USPD-t, hogy küldjenek az osztagokba nyomdai berendezést és magyar betűtípusokat, mivel a meglevők nem felelnek meg magyar nyelvű röplapok nyomtatására. A szerkesztési munkával az osztagban levő magyar antifasiszták foglalkoztak. A kérés teljesítették.⁴¹

Ezután a rovenszki partizánok agitációs tevékenysége jelentősen megnövekedett. 1943 decembeében a „Cservonély prápor” („Vörös Zászló” – az Ukrán Komm(b) Párt illegális területi bizottságának és a partizánmozgalom területi törzskarának újságja, amely 300–500 példányszámban jelent meg)⁴² röplapon fordult a magyar katonákhoz és a Horthy-hadseregben levő kárpát-ukránokhoz. A partizánok mindenekelőtt széles körű meggyőző tényanyagon tájékoztatnak a Vörös Hadsereg front-sikereiről, az USA és Anglia afrikai győzelmeiről. Továbbá a magyar katonákat tájékoztatják arról, hogy egész Európa lángol a fasiszta leigázók elleni partizánharctól: Franciaországban, Lengyelországban, Jugoszláviában, Csehszlovákiában, Dániában a nép fegyvert fogott, s hazájuk sorsát maguk a dolgozók döntez el.

A horthysta rezsimet csak fegyveresen lehet megdönteni. A röplapon a partizánok közlik, hogy sok magyar átállt hozzájuk. Majd így folytatják: „Magyar és ruszin elvtársak! . . . Ha meg akarjátok őrizni életezket hazátok javára, és segíteni akartok népeteknek megszabadulni a német rablóktól – bátrán, fegyverrel a kezetezben álljatez át hozzánk. Váll váll mellett fogjuk kiverni az emberiséz ellenségeit – a német fasiszta söpredéket. A Rovenszki terület egyesült partizánosztagainak parancsnoksága.” E röplap példányszáma 10 ezer volt, s elolvashatta az Ukrajna jobbparti területén tartózkodó majdnem minden magyar katona.⁴³

³⁶ UKP KB PTI P-a. f. 56, op. 1, d. 990. l. 1.

³⁷ Uo. f. 56, op. 1, d. 786, l. 1.

³⁸ Uo. f. 56, op. 1, d. 873, l. 1.

³⁹ Uo. VPBa. d. 23, N. 890, 56.

⁴⁰ Reprincev F. Sz.: i. m. 128.

⁴¹ UKP KB PTI P-a. f. 62, op. 5, d. 55, l. 149.

⁴² Naukovi praci z isztorii KPR Sz. Vipuszk 76, KCU, Kijev, 1975. 73.

⁴³ UKP KB PTI P-a. f. 56, op. 1, d. 854, l. 1.

A „Cservonély prapor” c. újság nyomdájában 1943 márciusától 1944 februárjáig kinyomtattak és terjesztettek összesen 2700 példány újságot, 600 különböző felhívást, 900 különböző röplapot a helyi lakosságnak, a lengyeleknek, a magyar és a német katonáknak.⁴⁴

Arról, hogyan hatott a partizánok politikai felvilágosító munkája a magyar katonákra, tanúskodik az a példa, amelyet az újság főszerkesztője, G. I. Beszkromnij (aki a rovenszki partizánokhoz V. A. Begnával együtt érkezett 1943 januárjában) mondott el.

1943 decemberében a Kotorszkij nevű partizánosztagnak át kellett kelnie a Goriny nevű folyón (Rovenszki terület). A hidat egy magyar különítmény őrizte. A partizánok írásban engedélyt kértek a hídon való átkelésre. A magyar katonák így feleltek a partizánok levelére: „átkelhettek, nem fogunk löni. Csak ne bántsatok bennünket”. 3 napig tartott az átkelés. A magyarok „nem vették észre”,⁴⁵ lehetővé téve ezzel a partizánoknak, hogy szabadon megvalósítsák támadásukat.

Fjodorov osztaga

Szaburov partizánosztagai – melyek 1943–44-ben a Rovenszki területen tevékenykedtek – szoros kapcsolatban álltak a szomszédos Volinszki területre 1943 nyarán érkező nagy partizánegységgel, melynek élén O. F. Fjodorov állt.

O. F. Fjodorov osztaga az Ukrán K(b)P KB és a területi pártbizottság 1941. júl. 13-i határozata alapján jött létre.

O. F. Fjodorov partizánjai már 1941 őszén megkezdték hadműveleteiket. 1941 decemberében az osztag egyik diverziós csoportjának parancsnoka, G. V. Balickij a Csernyigovi terület Holmenszki kerületének Szamonyigi nevű falujában egy összecsapás során fogságba ejtett két magyar kézi géppuskás katonát.⁴⁶ A foglyok az osztagban maradtak. Hamarosan egyenjogú harcosává lettek Fjodorov egységének.

Nem a legjobb viszonyban álltak a magyar katonák a németekkel sem. O. F. Fjodorov így mesél az 1942. febr. 22–23-i egyik összecsapásról, amely Jelinovo falu mellett ment végbe a Csernyigovi területen. A németek a súlyos áldozatok ellenére is folytatták a támadást. „A policájokat és a magyarokat kergették a tűz alá, ők maguk pedig ezek holttesteit mögé rejtőzve nyomultak előre.”⁴⁷

1942. márc. 11-én Ivanovci faluban egy magyar zászlóaljjal történő összecsapásban a partizánosztag harcosai arra figyeltek fel, hogy az egyik magyar géppuskás őket támogatja tüzével. Mjad meg is adta magát Fjodorov osztagának. A neve nem maradt fenn, mivel nehéz napokban került az osztagba, és ugyanez év nyarán el is fogták a hitleristák. Egyszerűen csak Misának hívták. Az osztagban tartózkodása alatt a többi átállt magyar katonával együtt magyar nyelvű röplapszövegeket állított össze s tanította bánni a zsákmányolt fegyverrel a partizánokat.⁴⁸

A Kovelj-Szarni vasúti főútvonalon romboló feladattal érkező partizánok a magyar őrségtől származó papírlapokat találtak a következő szöveggel:

„Partizánok! Az emberek harcolnak – ez az ő dolguk, de mi közülük van ehhez a lovaknak? Nem muszáj lelőni a magyarokat, amikor szénáért mennek.

Tegyetek így: » ne vegyetek észre bennünket, mi sem veszünk észre benneteket « ”.⁴⁹

O. F. Fjodorov erről az esetről beszélve elmondja, hogy azután, hogy ilyen petíciót kaptak, a partizánok „hiába dugtak két helyen is a sínek közé kis rudakat . . . mintha aknákné lennének a talpfára állítva . . . A magyarok sem veszik észre – és kész! Többször kipróbáltuk.”⁵⁰

⁴⁴Uo. f. 69. op. I. d. 2, I. 130.

⁴⁵Fegyverrel a fasizmus ellen. 50; Ukrainszka RSzR u Velikij vitcsiznjanij vijni. Kijev. 1968. 2. köt. 120; *Sevczenko F. P.*: idézett cikke 98; UKP KB PTI P-a. f. 166, op. 3, d. 71, I. 9.

⁴⁶Uo. f. 166, op. 3, d. 59, I. 40.

⁴⁷*Fjodorov O. F.*: Pidnilnij obkom die. Kijev. 1971. 390.

⁴⁸Fegyverrel a fasizmus ellen. 53; *Sevczenko F. P.*: idézett cikke, 94; *Brecsak I. M.*: Klokov V. I., Ruszak A. V. i. m. 131.

⁴⁹*Brecsak I. M., Klokov V. I., Ruszak A. V.*: i. m. 11.

⁵⁰*Fjodorov O. F.*: Osztannja zima. Kijev. 1972. 190.

1944 elején A. F. Fjodorov és A. N. Druzsinyin arról tettek jelentést az USPD vezetőjének, Sztrokacsonak, hogy az 1943. dec. 19-én Luckba érkezett magyarok egy része nem fogadta el a karórépából és káposztából álló vacsorát, s kijelentették: „Éhesek vagyunk, nincs erőnk harcolni”. „E kijelentésekért néhány magyart letartóztattak. A magyarok megtagadták, hogy lelőjék őket.” Ekkor a német parancsnokság büntetőosztagot küldött, amely elvégezte aljas munkáját: 15 magyar katonát kivégeztek.⁵¹ Sok magyar a törvénytelenesség láttán már csak azért is áttért a partizánokhoz, nehogy kivégezzék a fegyelem legkisebb megsértéséért is.

Fjodorov egységében 1944 januárjára létrejött a magyaroknak egy külön csoportja azokból, akik 1942–43 folyamán álltak át a partizánokhoz. Az ilyen csoportok feladata az volt, hogy:

„... propagandatevékenységet folytassanak az ellenséges háterszágban maradt földjeik között, s a határhoz érkezéskor menjenek át Magyarországra területére az ottani partizánharc megszervezése céljából.”⁵²

Naumov partizánosztágában

M. I. Naumov csapata a Csernyigovi területen és a Brjanszki erdőekben azzal a feladattal tevékenykedett, hogy a Voronyezs alól 1943 telén ide visszavonuló magyar csapatokat bomlassza.

1943. febr. 4-én hajtották végre első harci portyájukat a Szumszki terület déli részén. A Harkov-Szummi országúton összecsaptak egy 470 fős magyar zászlóaljjal. A Naumov osztág 45 perc alatt megsemmisítette a 350 ellenálló katonát, 120-at pedig fogságba ejtett. Az összecsapásról készült feljegyzés így ír a magyar katonákról: „Mindannyian (ti. a magyar foglyok – szerző) piszkosak, sárosak voltak, nagy zsákokat cipeltek a vállukon, éhesek voltak, a lábukon bocskor, amit a nagy vasalt bakancsokra húztak rá, báránybőrben, paraszti ruhában voltak, sokan egyszerűen kikészítetlen birkabőrt terítettek magukra, a hátukon és mellükön a köpeny alá toll volt tömködve, mindenféle módon igyekeztek a kemény orosz tél ellen védekezni.”⁵³

Ugyanezen portya során 1943. febr. 13-án a Szumszki terület Mezinovka nevű falujában Naumov szétverte a 21. magyar ezred törzskarát, fogságba ejtve közben 70 katonát. Nagy részüket hazaengedték, egy részüket pedig felvették az osztágba.⁵⁴

Naumovék ugyanakkor antifasiszta plakátokat készítettek orosz, ukrán, cseh, magyar nyelven (összesen 170 darabot), s azokon a Vörös Hadsereg sikereiről, a magyarországi, csehszlovákiai helyzetről írtak. E plakátok közül sok került a magyar katonákhoz⁵⁵ s jelentős részben meg is tartották azokat. Ennek is része volt abban, hogy a Kocsemazov egység egyik csoportjánál 1943 febr. végén géppuskásszakasz és lövészszázad alakult azokból a volt magyar katonákból, akik kijelentették, hogy vörös partizánok akarnak lenni.⁵⁶

Érdekesek azok a leírások, amelyek a *Doni vereség után felbomlott magyar hadseregről* készültek. „... A magyar fasiszta hadtestek megszűntek hadsereg lenni. Elveszítvén helyüket a sorban, elfeledve egységük, zászlóaljuk számát, senki által nem irányított százazres tömeggé váltak, s vonultak nyugat felé a Voronyezsi és Kurszki terület sztyeppej útjain”⁵⁷ – írta az egység parancsnoka, M. I. Naumov.

A „Halál a fasizmusra” elnevezésű partizánosztág parancsnoka, P. I. Petrijek, aki Naumov egységéhez tartozott, azt írja: „A magyarok és olaszok szétbomló hadserege szüntelen áradatként hömpölygött nyugat felé... Ha rájuk támadtunk, az esetek többségében vissza se lőttek. Csak a tisztak, akik tudták, hogy számukra nincs kegyelem, menekültek be az erdőbe, vagy egy faluba, pisztolyukból lövöldözve ránk. Naumov emberei Szecs falu mellett az országúton az egész szekérkara-

⁵¹ UKP PTI P-a. f. 64, op. 1, d. 11, l. 2.

⁵² Uo. f. 62, op. 1, d. 1, l. 144.

⁵³ UKP KB PTI P-a. f. 166, op. 3, d. 67, l. 316–317.

⁵⁴ Uo. d. 67, l. 316.

⁵⁵ Uo. f. 66, op. 1, d. 1, l. 112.

⁵⁶ *Naumov M. I.: Sztjepnoj rejd. Perm, 1969. 69.*

⁵⁷ Uo. 71.

ván fegyvert, lőszert, magyar és olasz élelmiszert zsákmányoltak, gépkocsikat, tankokat gyűjtöttek, vagy robbantottak fel.”^{5 8}

Ugyanarról, illetve a partizánok és a visszavonuló magyarok viszonyáról jelentésében Hunyadvári József alezredes, a 47/II zászlóalj parancsnoka így ír: „a visszavonuló magyar katonákkal találkozáskor a szovjet partizánok lefegyverezték őket, beszélgettek velük, majd elengedték őket, barátságosan kezelték szorítva velük, mondván: „Nem fogunk bántani benneteket, menjete haza Magyarországra.”^{5 9} Elbúcsúztak tőlük, és a közeli erdőkből eltűntek.

A visszavonuló magyar katonák nem akartak és nem is tudtak harcolni a partizánok ellen. P. Sz. Harcsenko (M. I. Naumov egységének egyik harcosa) jegyezte meg, hogy 1943 márciusában, amikor Novaja Szecs faluban egy ott elhelyezkedett magyar egységre találtak, az ellenállás nélkül megadta magát. „Itt – folytatja P. Sz. Harcsenko – szereztem magamnak egy magyar puskát. Mintegy 30–40 magyart fogtunk el ebben a faluban. Általában nem tanúsítottak ellenállást. Elfogtuk őket és Sevcsenkovo majorba mentünk.”^{6 0}

1943. ápr. 22-én a brjanszki partizánok, köztük Naumov osztagai is, azzal a felszólítással fordultak a 102. magyar hadosztályhoz, hogy szüntessék be az ellenállást és adják meg magukat. Ez a hadosztály a Braszovszki terület Lokoty nevű településén tartózkodott korábban. A németek, érezve a helyzet feszültségét Brjanszkban, maguk települtek át Lokotyba, s a magyar csapatokat át dobták a Navlinszki kerületbe a legveszélyesebb pozíciókba, ahol a partizánok gyűrűjébe kerültek. Sok magyar katona felismerte ezt a helyzetet, s mielőtt elhagyták volna Lokotyot, szétrombolták a lakóházakat. Később ennek a hadosztálynak a katonái közül sokan, nem látva más kiutat, megadták magukat.

Egy másik magyar hadosztály, a 108-as egyik napról a másikra az élvonalban találta magát, szemtől szembe a Vörös Hadsereggel. A magyar katonák nem tanúsítottak ellenállást. 1250 ember adta meg magát. Egyik részük a Vörös Hadsereg, másik részük a partizánok fogságába került. Az Ulicében (Szevszki kerület) elhelyezett magyar zászlóalj pedig teljes létszámban megadta magát.^{6 1} A partizánok fogságába esett magyar katonákat mind átadták a Vörös Hadsereg egységeinek.

Miután Sz. A. Kóvpak egységében létrehozták a magyar antifasiszták csoportját, ugyanilyen csoportot létrehoztak M. I. Naumovnál is.^{6 2}

Mint a kijevi levéltári anyagok tanúsítják, emellett csak M. I. Naumov partizánegysége több mint 50 ezer darab röplapot adott ki és terjesztett az ellenséges hadsereg bomlasztása céljából.^{6 3} Csak a magyar katonák és tisztek között 1943. máj. 29-től 1944. ápr. 30-ig – közel sem teljes adatok szerint – kb. 5–7 ezer röplapot terjesztettek. Egy részük a magyar antifasiszták közvetlen együttműködésével készült. Egy részüket pedig repülőgépek hozták a szovjet határszélről.

A Nagy Honvédő Háború harmadik szakaszára az Ukrán KP KB-a hadművelési tervet fogadott el a partizánosztagok számára az 1944 január-márciusi időszakaszra. N. I. Naumov számára ez volt a harmadik hadművelet s az előíranyozta a benyomulást Nyugat-Ukrajnába. 1944 tavaszán az egység a Vörös Hadsereg előrenyomuló alakulataival egyesült. Naumov egységéből azután a háború utolsó szakaszában mintegy 150 embert dobtak át ejtőernyővel Csehszlovákiába és Magyarországra.^{6 4}

Malikov partizánjai

Az Ukrán K(b)P KB-nak a nyugat-ukrajnai partizánmozgalom fejlesztésére vonatkozó határozatával küldték a Zsitomiri területre azt a szervezőcsoportot, amelynek tagjai Prokopenko, Sz. P. Malikov, Kudakov és Sztjepanov voltak. Ők álltak az élére a helyi osztagoknak, amelyekből egy egységes

^{5 8} UKP KB PTI P-a. f. 166. op. 3, d. 67, l. 42.

^{5 9} *Karsai Elek*: „Országgyarapítás” országvesztés. A nürnbergi per és Magyarország. II. rész 1939–1945. Bp. 1962. 139–140.

^{6 0} UKP KB PTI P-a. f. 166. op. 3, d. 69, l. 85.

^{6 1} *Partyziani Brjanszcsini*. Tula. 1970. 319.

^{6 2} UKP KB PTI P-a. f. 66, op. 1, d. 5, l. 154.

^{6 3} Uo. f. 166. op. 4, d. 70, l. 297.

^{6 4} Uo. l. 305. A csehszlovák és a magyar nép partizánharcában Naumov egységéből részt vettek: Velicsko P. A.; Kuznyec Ja. M., Asztalhoz. Ljah A. K., Rimocs, Lunyevszkij.

partizáncsapat nőtt ki. Vezetője Sz. F. Malikov lett. 1942 november-decemberben a csapat még csak a Szlovecsanszki és a Luginszki kerületekben (Zsitomiri terület) tevékenykedett.⁶⁵

Ez időben 1942. nov. 2-án átállt hozzájuk 6 szlovák – Belokorovicsi állomáson –, élükön Sztefan Kascakkal, magukkal hozva 2 könnyű gépfegyvert, 4 puskát, kézigránátokat, töltényeket. Ebben az időben szlovák és magyar katonák között végzett agitációs munka hatására a partizánokhoz átállt még 14 szlovák és 20 magyar.⁶⁶

1943. ápr. 1-től kezdve Malikov megnövekedett partizánegysége kiszélesítette tevékenységi területét. A Zsitomiri terület említett két kerületén kívül a partizánok aktívan harcoltak az Ovrucski, Korosztjisevszki, Volodarszko-Volinszki, Baranovszki, Jemilcsinszki, Olevszki, Drunszki kerületekben. Ez lehetővé tette a partizánok számára, hogy teljes képet adjanak az ezen a vidéken tartózkodó magyar csapatok morális állapotáról.

Prokopenko az USPD-nek a következőképpen ír a magyarokról: „A magyaroknak két kategóriájuk van: Vannak a policájok, akiket a németek a partizánok ellen vetnek be . . .”, „A magyarok másik kategóriája, akik most jöttek meg a frontról egy kicsit észhezértítették, majdnem a felüknek fegyvere sincs, mind éhesek. Házról-házra járva a lakosságtól kéregetnek kenyeret. A magyarok bemehetnek a házakba enni, akár a fegyverüket is otthagyják. Az egyik faluban történt ez az eset: bement két magyar az egyik házba, ettek ott, s amikor mentek el, otthagyták a két puskát. A házigazda mondja nekik: vigyék innen, ők pedig azt felelték, nem, itt hagyjuk. L. T. Bugajenko – egyik csapatparancsnok Malikov egységében – az egyik faluban elfogott 30 magyart, 27-et elengedett, hármat pedig magával vitt az osztagba. Ezek voltak a Donnál.”⁶⁷ Prokopenko ez utolsó mondata azt a változást is kifejezi, ami a magyar katonák tudatában végbement, a 2. magyar hadsereg Voronyezs alatti veresége után. „Ezek – folytatja – nem akarnak harcolni a németekkel, se a partizánokkal. Így beszélnek: . . . haza akarunk menni.” Majd befejezésül Prokopenko hozzáfűzi: „A magyarokkal kapcsolatban nincs értelme vállalkozni a legkisebb műveletre sem. Ők már úgymint szétzilálódtak.”⁶⁸

A magyar csapatok harci értékéről, harci szelleméről szólnak az alábbi esetek is. Egyszer a Malikov egység egyik osztagparancsnoka, P. M. Sarapcsuk (a Szuvorov osztag parancsnoka) azt a feladatot kapta, hogy szerezzen élelmet az egész egység számára. Osztagával bement Klocski faluba, amely Lugini és Korosztjeny kerületi központok között fekszik. A lakosságtól megtudták, hogy a közeli falvakban a magyarok összeszedik az élelmiszert. A partizánok elhatározták, hogy elveszik tőlük az összeszedett élelmiszert. A magyarok harc nélkül átengedtek 7 kocsit élelmiszert.⁶⁹ Amikor a partizánok az erdők irányába vonultak, szemben velük feltűnt egy gépkocsi 9 magyar katonával. Ők is harc nélkül megadták magukat a partizánoknak, Sarapcsuknak nem volt mit kezdeni a foglyokkal, elengedte hát őket. Az egységnek parancsba volt adva, hogy a foglyokat engedjék el, miután lefegyverezték őket.⁷⁰

Malikov egységének egy másik osztaga, a Kotovszkij nevét viselő, április 16-án azt a feladatot kapta, hogy robbantsa fel a Korosztjeny-Kovelj vasúti hidat Putyikovicsi falu mellett. A hidat egy mintegy 45 fős magyar alakulat őrizte. Ennek ellenére a partizánok nyíltan fogtak hozzá a harci feladat teljesítéséhez. Egy részük biztosította a Korosztjeny felőli oldalról a hídfeljárók védelmét. Másik részük kezdett a folyókon közeledni, nem messzire a hídtól. A magyar őrség, látván ezt a képet, részben kezdte elhagyni állásait, a többiek pedig eldobva mindent szétfutottak. Egyetlen lövés nélkül felrobbantották a partizánok a hidat.⁷¹

Sz. F. Malikov egysége 1943. május 1-re 1272 főből állt, közülük 852 ukrán, 241 orosz, 88 belorusz, 91 egyéb nemzetiségű.⁷² A következő hónapokban a létszám tovább növekedett, és az

⁶⁵ UKP KB PTI P-a. f. 67, op. 1, d. 1, l. 4.

⁶⁶ *Brecsak I. M., Klovov V. I., Ruszak A. V. j. i. m. 53.*

⁶⁷ UKP KB PTI P-a. f. 116, op. 3, d. 72, l. 33.

⁶⁸ Uo. l. 34.

⁶⁹ Uo. l. 70.

⁷⁰ Uo. l. 71.

⁷¹ Uo. f. 116, op. 3, d. 74, l. 100.

⁷² Uo. f. 67, op. 1, d. 1, l. 48.

átszervezés idejére – 1944. ápr. 10-*re* az akkor már Scsorsz⁷³ nevét viselő Zsitomiri partizán hadosztály 3900 fős volt, köztük 2813 ukrán, 658 orosz, 104 belorusz, 154 egyéb nemzetiségű.⁷⁴ Ez utóbbiak nemzeti összetételéről, illetve az egységhez tartozó magyarok pontos számáról pontos adataink még nincsenek. Többet tudunk azonban az egyes részletekről.

V. Vigovszkij, a Zsitomir vidék partizánmozgalmának egyik résztvevője, Malikov partizánegységnek tagja rámutatott, hogy a partizánok oldalára átállt magyar katonákból, szlovákokból, jugoszlávokból alakították meg az I. F. Filkov vezette nemzetközi századot. Ebben a században 15 magyar antifasiszta volt, többségükben olyanok, akik a fasiszta munkatáborokból szöktek meg. A következő elvtársak voltak a partizánok között: Matu János – aki 1943 márciusában szökött meg a Zsitomiri terület egy fafeldolgozó kombinátjában dolgozó büntetőszázadból, Kovács Imre, Kővágó Ferenc, Pavlos József, Papp Mihály, Tokaji Mihály – akik ugyanez év május 15-én csoportosan szöktek meg egy büntetőzászlóaljából; Pály István – aki augusztus 10-én állt be az egységbe; a többiek – Borsic János, Virág Antal, Megyeri István, Tóth Zsigmond, Faragó András, Óri Pál és mások, látva a német parancsnokság embertelen bánásmódját, az erejüket meghaladó gyöttrő munkát, határozták el, hogy együtt álljanak a partizánok oldalára. Szökésük előtt a helyi lakosság körében megtudakolták, hogyan lehet a leggyorsabban elérni a partizánok osztagait. Előfordult, hogy szökés közben a magyar katonák, nem ismerve a partizánok tartózkodási helyét, német járőralakulatok kezébe vagy a helyi községi rendőrség kezébe kerültek. Tudva ezt, jól előkészítették szökésüket. 1943. aug. 21-én szöktek meg a Leszovinszki koncentrációs táborból (a Zsitomiri terület Krosztzenszki kerülete), ahol a faanyag feldolgozásán és elszállításán dolgoztak.⁷⁵ Később őket különböző osztagokba – a Dzerzsinszkijről, Sztálinról és másokról elnevezett osztagokba – irányították, amelyekben egészen a háború befejezéséig harcoltak.

Összesen 18 hónapig tevékenykedett Malikov egysége az ellenség hátában. Ez idő alatt, 1942 szeptemberétől 1944 áprilisáig megsemmisítettek 7781 németet, 4250 magyar, román és más nemzetiségű ellenséges katonát. Fogságba ejtettek 973 embert.⁷⁶ Közülük sokan az osztagban maradtak egészen a Vörös Hadsereggel történő egyesülésig.

Grabcsak osztaga

1942. okt. 14-én az USPD parancsára alakították meg A. M. Grabcsakkal az élen azt a szervező csoportot, amelynek feladata a helyi partizáncsoportok irányítása volt a Korosztzenszki, Malinszki kerületekben (Zsitomiri terület) és Turcsinkán.⁷⁷

Kijelölt körzetébe érve Grabcsak osztaga gyorsan növekedett a helyi lakosság soraiból, s az erdős vidéken már meglevő kisebb partizáncsoportokból. Fokozatosan kezdtek áramlani soraiba a magyar katonák, sőt tiszték is.

1943. ápr. 24-én önként átállt fegyverével együtt Tóth István altiszt. Egy katonát is magával hozott: Sarkizjan (Sárközi?) Jánost. Ismerték egymást és látta a katona antifasiszta beállítottságát, ezért javasolta neki, hogy álljanak át együtt a partizánok oldalára. Az beleegyezett. Amikor az osztag őrszemeivel találkozott, Tóth István felmutatta a partizánosztagtól származó, a korábban megszerzett röplapot, amelyen oroszul és magyarul rajta volt az a belépési engedély. A partizánosztag parancsnokságával folytatott beszélgetés során Tóth István kijelentette, hogy „a magyarok átállnának önökhöz (ti. a partizánokhoz), csak félnek, de Önök és a Vörös Hadsereg ellen nem fognak harcolni”.⁷⁸

A magyar járőrök, ha meglátták a partizánokat, eltűntek a vasúti pályáról, nem bocsátkoztak velük harcba. Pl. a Sepetovka-Novograd-Volinszkij vasúti vonalon teljesített szolgálatuk közben a magyarok „az aknákat rakó partizánok láttán visszafordultak, mintha nem vették volna őket észre, azután pedig, hogy a partizánok elmentek, felszedték az aknákat, s vitték a parancsnokhoz kitünteté-

⁷³ 1944. jan. 15-én Sz. F. Malikov partizánegységét átalakították egy hadosztályt alkotó 3 ezredé. Ezen a napon vette fel a N. Scsorsz nevet. – UKP KB PTI P-a. f. 67, op. 1, d. 1, l. 143.

⁷⁴ UKP KB PTI P-a. f. 67, op. 1, d. 1, l. 169.

⁷⁵ *Brecsak I. M., Klovov V. I., Ruzsak A. V.*: i. m. 127. Lásd: *Reprincev F. Sz.*: i. m. 126.

⁷⁶ UKP KB PTI P-a. f. 67, op. 1, d. 1, l. 176.

⁷⁷ Uo. f. 62, op. 1, d. 6, l. 85, 84.

⁷⁸ Uo. f. 88, op. 1, d. 1, l. 359, 62, 138.

sért, vadul lövöldözve közben jobbra, balra a bokrokra”.⁷⁹ A partizánok levélben kezdték követelni a magyaroktól, hogy ne szedjék fel a lerakott aknákat, mert ellenkező esetben tüzet fognak nyitni azokra, akik az aknához közelítenek. Megegyeztek abban, hogy akkor lenne ajánlatos lerakni az aknákat, amikor a vasúti pályatesten ez a magyar alakulat nem teljesít járőrszolgálatot. A partizánok elfogadták ezeket a feltételeket.

Nagyon jól sikerült a magyar katonáknak és tiszteknek a kapcsolatteremtés a Zsitomiri terület Malin város partizánjaival. A partizánok a magyar zászlóaljaktól fegyvert és információkat kaptak a büntetőkülönítmények átcsoportosításáról, megtudták a jelszókat.⁸⁰

Később ennek a katonacsoportnak a hatására a magyar zászlóaljban létrejött egy antifasiszta csoport, a zászlóalj bomlasztásának céljával. Mindig időben értesítették a partizánokat a német és magyar különítmények támadásáról. Megjegyzendő, hogy ez a zászlóalj egyetlen lövést nem adott le a partizánokra, sohasem bocsátkozott harcba velük. Először is azért, mert jóelőre értesítést kapván a partizánok az ellenfél erőinek odaérkezése előtt időben elhagyták a kijelölt körzetet; másodsor, mert a magyar katonák nem akartak harcolni a partizánok ellen. Továbbá Malin körzetében tartózkodott egy szlovákokból álló egység, amelyet Antal Jan vezetett. Közöttük is működött egy antifasiszta csoport, amely támogatta a magyarok háborúellenes, antifasiszta kezdeményezéseit.⁸¹

A fentebbi esetekből – mint a korábbiakból sem – nem vonhatjuk le természetesen azt a következtetést, hogy minden magyar egység megtagadta a harcot a partizánok és a partizánokat támogató békés lakosság ellen. Ez távolról sem lenne igaz. Az is előfordult, hogy a magyar katonák és a partizánosztagok közötti ütközetben mindkét oldalon folyt a magyar vér. Ez elszomorító, és mutatja, hogy milyen bonyolult volt a magyar nép helyzete a második világháború éveiben.

1943. aug. 23-án a partizánok értesítést kaptak arról, hogy a németek magyar katonákkal együtt felgyújtották Sztolbi és Makroje falvakat, és Szoljanka faluhoz közelednek.⁸² Grabcsak egysége haladéktalanul közbelépett, hogy a békés lakosságot megvédje.

Ebben a németek és magyarok ellen vívott súlyos ütközetben – miközben az egységgel együtt kitört a bekerítésből – esett el a magyar antifasiszta Sarkizjan (?) János, aki hősiességgel fedezte társai visszavonulását.⁸³

Az elesett magyar antifasiszták helyére újak jöttek a Horthy-hadseregből a partizánok közé. 1943. november 17-én Grabcsak egységébe 3 magyar katona jött: Vojtek Béla, Klein Béla, Rapport Gyula (?).⁸⁴ 1943 végére a magyar antifasiszták száma jelentősen megnőtt, s létrehoztak belőlük, úgy mint 1943 januárjában Kovpak egységében is, egy külön magyar csoportot.⁸⁵

Grabcsak osztaga ez időre 1037 főre nőtt, s osztagból partizánegységgé alakult.⁸⁶ Grabcsak partizánjai is – mint a partizánalakulatok általában – készítettek antifasiszta rölapokat. Működésük ideje alatt 119-féle rölapot nyomtattak ki, kb. 4 ezer példányszámban.⁸⁷ Ebből kimondottan csak magyar katonák számára magyar nyelven 4-et készítettek.⁸⁸ A magyar nyelvű rölapok szövegezésében, elkészítésében és terjesztésében természetesen elsősorban a magyar antifasiszták vettek részt.

1944. május 10-én A. M. Grabcsak egysége fegyverrel átkelt a Pripjatj folyón, s harcok árán ment a Vörös Hadsereg elébe. Az USPD parancsnokának, T. A. Sztokacsnak a parancsára az osztagból 25 embert elvittek az USPD mellett működő iskolába, ahol előkészítették őket más magyar és szlovák antifasisztákkal együtt a Magyarországra, illetve Csehszlovákia területére történő átdobásra.⁸⁹

⁷⁹ Uo. I. 88.

⁸⁰ *Opanaszjuk O. E.*: Krov i fata. Kijev. 1967. 152–151.

⁸¹ Radjanszka Ukraina (újság). 1966. márc. 23.

⁸² UKP KB PTI P-a. f. 88, op. 1, d. 1, l. 236.

⁸³ Uo. f. 88, op. 1, d. 1, l. 237–239.

⁸⁴ UKP KB PTI P-a. VPBa. Grabcsak A. M. partizánegysége személyi állományának névjegyzékei. I. köt. 136.; II. köt. 114; III. köt. 257.

⁸⁵ Ukrainszka RSzR Velikij . . . 2. köt. 242.

⁸⁶ UKP KB PTI P-a. f. 88, op. 1, d. 1, l. 21.

⁸⁷ Lisztivki partijnogo nignilja i partizanszkih zagonir Ukraini u roki Velikoi Vitcsijnanoi vijni. Kijev. 1969. 318.

⁸⁸ Uo. I. 358.

⁸⁹ UKP KB PTI P-a. f. 88, op. 1, d. 1, l. 308, 309.

Kisebb partizánegységek harcai a magyar csapatokkal

Közülük az egyik „Gyágyá Petya” fedőnevű A. P. Brinszkij parancsnoksága alatt a brjanszki erdőkben, majd Beloruszia területén működött. A Pripjatyi mocsarak környékén a megszálló egységek-ből megszökött dr. Gellér István és dr. Kovács István 1944 elején csatlakozott hozzájuk. Az osztagban azt a feladatot kapták, hogy folytassanak rendszeres felvilágosító munkát a magyarok között. Számos kiküldésük után tapasztalták, hogy a magyar katonák között a háborúval szembeni elégedetlenség egyre nőtt, s közülük sokan csatlakoztak a partizánokhoz. Így például a Cskálov osztaghoz, amely Brinszkij egységétől északra tevékenykedett, 30 magyar katona csatlakozott. A Beloruszia déli részén tevékenykedő Szuorov csoporthoz 1943. szeptember 26-án a Kiss Gyula vezette 21 tagú csoport állt át. 1944 májusának végén a „Csernyák” partizáncsoporthoz 16, egy másik belorusziai partizáncsoport-hoz Csepiga százados vezetésével pedig 9 magyar honvéd csatlakozott. Ebben az időben más belorusziai partizáncsoportokban is harcoltak magyarok. Például az „Igor” csoportban, az 1. sz. moldáviai partizánbrigádban, a „Csapajev”, a 99. számú és a „Poljeszje” brigádban és még számos egységben. Számos magyar partizánt vetettek be a „Nagy Földről” Belorusziába. Köztük Bauer Tatjánát, Zoci Tivadart, Simon Ferencet és másokat. A belorusziai partizánok között közel 100 magyar antifasiszta harcolt.

A szovjet területen tartózkodó partizánosztagok koordinálták tevékenységüket a velük szomszédos osztagokkal, gyakran végeztek közös hadműveleteket is. Ebből is következik, hogy az egy-egy partizánosztagra vonatkozó levéltári anyagokban található híreket a szomszédos osztag tevékenységéről.

Így pl. a *Bozsenko* nevű *partizánosztag* 1943. márc. 1-i jelentésében ezt olvashatjuk: „Az ellenséges csapatok morális állapota rossz. Márc. 1-én Olevszkbe (Zsitomiri terület – a szerző) érkezett egy magyar alegység, azzal a feladattal, hogy a policiával együtt kezdjenek hadműveletet Grabcsak partizánosztaga ellen. A magyarok megtagadták a feladat teljesítését. Ezért lefegyverezték őket és táborba zárták valamennyiüket.”⁹⁰ Egy másik jelentésből megtudjuk, hogy Szaburov osztagába átállt fegyverével együtt 5 magyar katona 1943 nyarán.⁹¹

Az osztag irataiban találunk jó megfigyeléseket is az együtt harcoló magyarok és németek viszonyára vonatkozóan. Pl. Lubni város parancsnokának (Poltvai terület) 1942. febr. 24-i parancsában az 5. paragrafusban ez áll: „A magyar katonáknak tilos elvenni a szarvasmarhát, ruhaneműt, stb. a békés lakosságtól, a tiszteknek és a német katonáknak joguk van elvenni bármit, amire szükségük van”. Miután a német csapatokat szétverték a Volgánál, a magyar hadsereget pedig Voronyezs alatt, a „szövetséges” katonák közötti viszony még tovább romlott. A Kalinkovicsevsvzki kerület Bolsije Avtoki nevű falujában bement egy házba egy magyar tiszt. Két német katona tartózkodott akkor ott. A magyar tiszt enni kért. A német katonák előbb kiabálni kezdtek vele, majd rávetették magukat, összeverték és kikergették a házból.⁹²

A Bozsenko osztag 1943 márciusából származó további jelentései is arról szólnak, hogy a magyarok végképp elvesztették hitüket a hitleri hadsereg győzelmében. A magyarok sajnálják, hogy belerántották őket ebbe az értelmetlen háborúba. Azt beszélik, „otthon kellett volna maradnunk, így mindenképpen orosz földön kell elpusztulnunk”.⁹³

A Voronyezs alatt vereséget szenvedett magyar csapatok „rendezetlenül vonulnak vissza a Zsitomir-Korsztyeny-Ovrucs vonalhoz” – olvashatjuk az osztag egyik feljegyzésében, majd a továbbiakban ez áll: „A nem magyar származású katonáktól (ruszinoktól, szerbektől, szlovákoktól, horvátoktól) elvették a fegyvert. Munkaszolgálatos csapatokba gyűjtötték őket össze”,⁹⁴ hogy veszélytelenségüket biztosítsák.

A Bozsenko osztag egy rölapja közli az egyik ilyen átállt magyar katona elbeszélését: „A német parancsnokság a magyar egységeket veti be az oroszok halálos tüzelése alatt álló legveszélyesebb

⁹⁰ Uo. f. 62, op. 5, d. 80, l. 36, 61; d. 84, l. 27.

⁹¹ Uo. f. 62, op. 5, d. 84, l. 37.

⁹² Uo. l. 10.

⁹³ Uo. l. 11.

⁹⁴ Uo. l. 12.

helyeken. Amikor ezt az ajátságot megértettük, a katonák sok csoportja megtagadta a harcot, és követelte a hazatérést. A németek kivégzésekkel akartak bennünket megijeszteni, de a tisztek egy csoportja által támogatott katonák kijelentették, hogy fegyveresen fogják megvédeni jogaikat és életüket. A német parancsnokság utasítására egyes magyar alegységeket a közeli hátországba vezényelték át. Ott a katonákat és tiszteket lefegyverezték, egészségügyi szerelvényekre rakták és »sebesültként«
hazairányították Magyarországra. Nekem és egy kisebb csoportnak sikerült megszöknünk. Úgy döntöttünk, hogy egyenként megyünk át a frontvonalon és megadjuk magunkat.”⁹⁵

Azok, akik már 1943 tavaszán jöttek a szovjet-német frontra, nem akartak harcolni Hitler oldalán. Az Ovrucs-Korosztyeny-Zsitomir vonalon a vonatmegállóiban a katonaszállító vonatok peronjain gyakran hangzottak el párbeszédtek, melyeknek a partizánok fültanúi voltak, s melyekben arról esett szó: a legfontosabb az, hogy „minél előbb elszakadhasanak Hitlertől”⁹⁶, hazatérhessenek Magyarországra, a családjukhoz. Az orosz mezőkön a katonák nagyon is ráébredtek, hogy nekik itt nincs keresnivalójuk. A Zsitomiri területre a frontról érkező magyar katonák rosszul öltözöttek voltak. Az élelmiszerellátásuk is rossz volt. Sok esetben a katonák éheztek. A fegyverzetük helyzete sem a legjobb volt. Sokan közülük még Voronyezs alatt eldobták a fegyverüket, nem volt rá senki képes, hogy megakadályozza ebben őket. „Géppuskájuk szinte nem is volt, puskájuk is csak 5–6 emberre jutott egy” – így jellemzik a Bozszenko osztag partizánjai 1943. márc. 27-én a magyar hadsereg állapotát.⁹⁷ A katonák lényegében a helyi lakosságtól szereztek be táplálékukat. S ez természetesen nem sok ételment jelentett, különösen ebben az évszakban. Odáig fajult a helyzet, hogy katonai felszerelésüket, néha még a fegyverüket is kenyérré cserélték.

Ezért aztán sokan keresték a kiutat ebből a helyzetből. Egyesek hallgattak, mások a haladéktalan hazatérést követelték, megint mások a szovjet partizánok oldalára való áttámaszkodásban kerestek kiutat, felhasználva minden kínálkozó alkalmat.

A partizánokhoz átállni a vasúti pályatest őrzésére rendelt szolgálat közben volt a legkönnyebb. Ha megjelentek a partizánok, feltartották a kezüket, s elég volt néhány szót tudni oroszul, hogy a partizánok tudtára adják: át akarnak állni. Az USPD-nek szóló egyik jelentésben pl. a Bozszenko osztag azt írja, hogy 1943. július 28-án az osztag partizánjai kénytelenek voltak magukkal vinni öt magyar katonát, akik az osztagba kéredztek. A vasúti pályatest őrzésére rendelt védelem, minden fegyverével és felszerelésével együtt a partizánok oldalára került.⁹⁸

A Bozszenko osztag egy másik jelentéséből, amely 1943. augusztus 11-én kelt, ugyanilyen kép tárul elénk: A partizánok szigorú utasítást kaptak, hogy robbantsák fel az Irsa folyó 60 méter hosszú hídját, amelyen a németek erősítést küldtek Kijev körzetébe. A feladatot a partizánok már azon a napon, hogy a parancsot kapták, teljesítették is. A magyar hídőrség ugyanis, 11 ember, ahogy a partizánok a hídhöz közelítették, eldobta fegyverét, s az osztag elé ment. Rövid megfontolás után a partizánok befogadták őket és együtt tértek vissza az erdőbe.⁹⁹

A Bozszenko osztagában levő magyar antifasiszták igen nagy munkát végeztek, az ellenséges erők hadmozdulatainak felderítésével, adatszerzéssel. Nemeszser magyar katonai egyenruhában beszélgettek a frontra tartó magyar katonákkal. Voltak olyan esetek, amikor behatoltak a magyar egységek elhelyezkedési területére, hogy rölapokat szórjanak szét, megtudják a jelszókat; megszereznek a szükséges információkat.

A Zsitomiri területre vonatkozó levéltári anyagokban találkozhatunk még egy partizánosztaggal, a *Zsukov* nevét viselővel. A harcaikról valló dokumentumok sok jellemző apróságot mondanak el a kerületben tartózkodó magyar hadsereg állapotáról.

A vereséget szenvedett 2. magyar hadseregből 1943 márciusában 10 ezer katonát Ovrucs város körzetében helyeztek el.¹⁰⁰ 1943. márc. 24-én az osztagból 8 partizán véletlenül összetalálkozott egy 22 fős magyar katonacsapattal. A magyarok kérték, hogy ne lőjenek rájuk, kifejezésre juttatták, hogy

⁹⁵ *Brecsak I. M., Klokov V. I. Ruzsak, A. V.* i. m. 116, 117.

⁹⁶ UKP KB PTI P-a. f. 62, op. 5, d. 80, l. 36.

⁹⁷ Uo. d. 84, l. 24; f. 62, op. 5, d. 80, l. 68.

⁹⁸ Uo. f. 62, op. 5, d. 84, l. 5.

⁹⁹ Uo. f. 67, op. 1, d. 1, l. 77.

¹⁰⁰ UKP KB PTI P-a. f. 62, op. 5, d. 55, l. 122.

ők nem akarnak harcolni. Lerakták fegyverüket, azután engedélyt kaptak, hogy visszatérjenek egységük tartózkodási helyére.¹⁰¹

Egy 1943. júl. 28-i jelentésben megemlítik, hogy a „németek büntetőosztágot hoztak létre magyarokból, litvánokból, csehekből, s az elmúlt napokban Korosztyenybe szállásolták be őket, mint megbízhatatlanokat”.¹⁰²

Ugyanezen a napon közölték a Zsukov osztag partizánjai, hogy a Zsitomiri területre szállítottak a németek 5000 magyar és osztrák zsidót, akiket korábban az aknamezők aknálanítására használtak fel a fronton. Most pedig az a feladatuk, hogy átvágják a drótkadályokat, védelmi vonalakat építsenek. „Táborokban tartják őket a szabad ég alatt – írják ugyanebben a jelentésben –, rendkívül rossz egészségügyi körülmények közepette. Silányan táplálkoznak, mindenféle hulladékot is megesznek, aminek következtében igen magas közöttük a járványok – elsősorban a tífusz – miatti elhalálozás.”¹⁰³

Aktív partizántevékenység bontakozott ki a Zsitomiri területtel szomszédos Kamjanyec-Podolszki területen is.

1942 júniusában a Mihajlov nevét viselő Szlavuti illegális csoportból (amely nevét a csoport első vezetőjéről vette fel, aki a német fasiszták elleni harcban esett el) megalakult egy partizánosztág A. Z. *Oduhával* az élen. Ez az osztag gyorsan gyarapodva 1943 augusztusára már 430 fős lett.¹⁰⁴ Velük harcolt egy magyar utász is, aki 1943. március 10-én állt át a partizánokhoz, Sepetovka körzetében. Zentai Árpád volt a neve. Régi, edzett tagja volt a munkásmozgalomnak, részt vett már 1919-ben is a Tanácsköztársaság harcában. A magyar kommunista Zentai Árpád frontra érkezésekor mindjárt kapcsolatot teremtett a partizánokkal. Neki köszönhető, hogy a szovjet partizánok állandó összeköttetésben tudtak állni a Szlavut-Sepetovka közötti vasútvonal magyar őrségével. E révén a partizánok elérték – mint beszámolójukban írják –, hogy a magyar járőrök „elnézően viselkedtek az általuk végrehajtott diverziós akciókkal szemben és nem igyekeztek különösebben akadályozni bennünket”.¹⁰⁵

Igaz viszont, hogy a partizánok nagyon aktív tevékenységére ezen a vasúti szakaszon felfigyeltek a németek, s gyanították, hogy ebben részük van a magyaroknak, s német egységekkel váltották fel őket.

A magyar egységekre az agitáció a doni vereségek után jobban hatott. S különösen jobban, mint a németekre. A Kamjanyec-Podolszki terület partizánosztágainak tevékenységéről szóló beszámolója szerint 10 ellenséges helyőrséget bomlasztottak szét. Közülük 2 magyar, 3 policáj, 5 kozák helyőrség volt. Az átállást a partizánokhoz speciálisan erre felállított besúgó és ügynök hálózattal igyekeztek megakadályozni. Ennek következtében sok volt a kivégzés, letartóztatás. Így pl. a kerületi központ Pluzsnójában háborúellenes kijelentések miatt és veszélytelenítés céljából a németek lefegyvereztek és letartóztattak 95 magyart. Osztrog városában is volt hasonló eset. (Ennek ellenére tudunk arról, hogy az e város térségében tevékenykedő Kirov nevét viselő osztagba 1944 márciusától a Vörös Hadsereggel történt egyesülésig 143 magyar katona és tiszt állt át.)¹⁰⁶ Az A. Z. Oduha egység átszervezésének napjára az összlétszám 4100 fő volt, köztük kb. 30 magyar.

A magyar antifasisztáknak a szovjet nép partizánmozgalmában való részvételének kérdése bizonyos fokig elhomályosult a történettudományban mind Magyarországon, mind a Szovjetunióban.

Az első feltérési kísérletek alapján az Ukrán K(b)P KB mellett működő Párttörténeti Intézet levéltári anyagai, a Hadtörténeti Intézet levéltári anyagai, továbbá a történeti szakirodalom és a partizánmozgalom résztvevőinek megállapításai alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy a Nagy Honvédő Háború első periódusában (1941. június 22.–1943 február elejéig) Ukrajna ideiglenesen megszállt területein a szovjet partizánok oldalára átállt s az osztagok állományába vétetett mintegy 100 magyar katona és tiszt.

¹⁰¹ Uo. d. 80, l. 35, 67, d. 55, l. 126.

¹⁰² Uo. d. 80, l. 19.

¹⁰³ Uo. l. 18.

¹⁰⁴ Uo. f. 96, op. 1, d. 1, l. 175.

¹⁰⁵ Uo. l. 389.

¹⁰⁶ Uo. f. 97, op. 1, d. 1, l. 195.

A fasiszta csapatok Sztálingrád alatt elszenvedett vereségétől s a 2. magyar hadsereg doni vereségétől számítva Ukrajna teljes felszabadulásáig az Ukrajna területén működő partizánosztagokba több mint 170 magyar katona és tiszt állt át.

Nem teljes szovjet és külföldi források adatai szerint az ukrajnai partizánmozgalomban több mint 20 európai ország képviselői vettek részt: legnagyobb számban a lengyelek (több mint 5000). Emellett 800 cseh és szlovák és több mint 300 magyar antifasisztát tartanak számon az ukrajnai partizánegységek névjegyzékeiben.¹⁰⁷

Megállapítani a háborús években a partizánokhoz átállt magyar antifasiszták pontos számát igen nehéz. Hiszen a partizánosztagok szinte állandó mozgásban voltak, hol Ukrajna, hol Beloruszia területén folytatva hadműveleteiket. Az átállt magyarok összeszámlálásához legjobb az átállás időpontját venni alapul. Az átállás időpontja és helye szerint számoltuk össze a szovjet nép partizánharcába bekapcsolódó magyar antifasisztákat.

Ilyen alapon folytatott kutatásaink szerint a háború egész ideje alatt összesen több mint 400 különböző időpontban átállt magyar katona és tiszt vett részt a németek elleni harcban a szovjetunióbeli partizánok között. Ugyanakkor azonnal meg kell azt is jegyeznünk, hogy a partizánok közé átállt magyar katonák összlétszáma a valóságban a partizán csapatokban harcolók számánál ennél jóval több volt. De a partizánharc körülményei között nem adódott lehetőség arra, hogy a magukat megadó átállni kívánó magyar katonákat ennél nagyobb arányban felvegyék az osztalba. Miután lefegyverezték őket, vagy elengedték, vagy átadták őket a Vörös Hadsereg egységeinek.

Azok a magyarok, akik részt vettek a szovjet partizánmozgalomban, nemcsak a hitleri Németország felett aratott győzelemhez járultak hozzá, hanem a partizánosztagokban szerzett tapasztalataikat jól hasznosíthatták a Magyarország felszabadításáért, demokratikus átalakításáért folytatott harcokban is.

¹⁰⁷ Ukrainszka RSZR u Velikij . . . Kijev. 1969. 3. köt. 124.; *Brecsak I. M., Klokov V. I., Ruszak A. V.* i. m. 120.